

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ՄԱՆՁԵՍԹՐԻ ՄԷՋ

Յովհաննէս Թաքուկեան

Տինգկէյթ փողոցը Անգլիոյ Մանչեսթըր քաղաքի սիրտն է:

Ամենաբազմազան կառոյցներու կը հանդիպիս հոս, երկու հարիւրամեակ առաջ կառուցւած տպագրատուններու հսկայ համալիրէ մը սկսեալ, որ հիմա նորոգուած ըլլալով շարժապատկերի սրահներու վերածուած է, մինչեւ քանի մը տարի առաջ շինուած գերժամանակակից երկնաքերներ՝ իրենց տարօրինակ լուծումներով ու յօրինուացքներով...

Խանութներ, դրամատուներ, անգլիական աւանդական գարեջրատուներ, գրասենեակներ ու միով բանի 21-րդ դարու Բրիտանական քաղաքի մը կեդրոնական փողոցի պատկեր...

Սակայն շինութիւն մը կայ, որ կը տարբերի միւսներէն: Եզակի կառոյց մը:

Մանչեսթրի համալսարանին պատկանած Հոն Ռայլանտսի անուան հանրայայտ գրադարանի շէնքն է անիկա:

Եթէ չըլլար փորագրուած ոսկետառ անուանումը, քաղաք ժամանած հիւրերուն կրնար

Հոն Ռայլանտս Գրադարանի Հակառը

թուիլ թէ կեցած են անկլիքան տաճարի մը առջեւ: Կոթական ոճին նմանօրինակութեամբ 1889-ին կառուցուած այս շէնքը առիւնքնող է, գրաւիչ և կ'առանձնանայ զինք շրջապատած ապակիէ հսկաներէն:

Հոն Ռայլանտս (1801-1888) մանածագործարաններ ունենալով, դարձած է Մանչեսթրի երբեմէ եղած բազմամիլիոնատէրը: Իր մահէն ետք կինը որոշած ըլլալով յաւերժացնել կողակցին յիշատակը՝ հանրային գրադարան մը կը կառուցէ:

1890-ին գրադարանը բացուած ատեն կային 70.000 հատոր գիրք և շուրջ 100 ձեռագիր մատենաներ: Այսօր գրադարանը կը պարունակէ 500.000-է աւելի գիրք և աւելի քան մէկ միլիոն ձեռագիր ու արխիւային նիւթեր:

Մտնենք այս նշանաւոր գրադարանէն ներս և ծանօթանանք մեր «ազգակիցներուն», որոնք հոս հաստատուած են տասնամեակներ առաջ...

Վստահաբար գուշակեցիք թէ ինչ բանի կ'ակնարկենք: Մեր խօսքը կը վերաբերի այս գրադարանին մէջ գտնուող հայկական ձեռագիր մատենաներուն, որոնց մասին պիտի պատմենք ստորեւ:

Գրադարանի ընդհանուր ընթերցարանը

2001 թուականին Լոնտոնի յայտնի Բրիտանական Գրադարանին մէջ (British Library) գերագոյն յաջողութեամբ անցաւ «Գանձեր Տապանէն» (Treasures from the Arch: 1700 years of Armenian Christian Art) ցուցահանդէսը: Տ. Ներսէս Աւագ Քահանայ Ներսիսեանի (գիտական շրջանակներու մէջ ծանօթ նաեւ իր աւագանի անունով՝ Դոկտ. Վրէժ Ներսիսեան անունով) աներեւակայելի եռանդին և տիտանական ջանքերուն շնորհիւ տարիներ տեսած կազմակերպչական աշխատանքներն իրենց փայլուն արդիւնքը ունեցան:

Աշխարհի տարբեր անկիւններէ հաւաքուած շուրջ 160 նմոյշներուն մէջ կային երկու ձեռագիր Մանչեսթրի սոյն գրադարանէն:

27.3x17սմ. և 32x23սմ. չափերու երկու փոքրիկ Աւետարաններն այն ատեն շատ ալ նշմարելի չեղան ինձի՝ բաղդատեալ Երեսնի Մատենադարանէն ու Վիեննայի Միխիթարեան Միաբանութեան ձեռագրատունէն բերուած շէնշող այլ մատենաներուն...: Միտքիս ծայրէն չէր անցներ որ տասնամեակ մը ետք այս ձեռագիրները իմ ուշադրութիւնս պիտի գրաւէին, կարծես մաս մը

կազմելով Մանչեսթրի հայ համայնքի մշակութային և ոգեղեն կեանքին:

Ճոն Ռայլանտս գրադարանի արեւելեան 15.000 հասնող ձեռագիրներու մեծամասնութիւնը հրէական, եգիպտական ու պարսկական են: Գերակշիռ են արաբական և պարսկական մատենաները: Հայկական բաժինը կը պարունակէ քսաներկու կտոր, որոնցմէ ինը՝ Աւետարաններ (վեցը՝ պատկերազարդ), մէկ՝ «Պատմութիւն Աղեքսանդրոյ», 12-13-րդ դարերու մէկ «Գործք Առաքելոց», 16-17-րդ դարու երկու Սաղմոսագիրք, 1774 թուականի Սողոմոնի «Առակաց» չորս գիրքեր, 17-րդ դարու երկու աղօթագիրք, 17-րդ դարու չորս «Շարակնոց»ներ, 18-րդ դարու մէկ «Մաշտոց» և մէկ «Քարոզգիրք»: Բոլոր ձեռագիրներն ալ գրանցուած և ցուցակագրուած են Տիրան Արք. Ներսիսեանի կողմէ և արձանագրուած Երեւանի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի «Յուցակ Ձեռագրաց»-ին մէջ:

Կան մագաղաթէ և թուղթէ ձեռագիրներ եւ: Տարիներ շարունակաբար ուսումնասիրուած են նշանատր բանասէրներ ու մասնագէտներ Յարութիւն Քիւրտեանի, Ֆ. Թէլորի, Սիրարփի Տէր Ներսիսեանի, Նիկողայոս Մառի, Հիւկօ Պուչչալի, Օթթօ Քուրզի և այլոց կողմէ: Սակայն անուրանալի է այն վաստակը, որ ունի Դոկտ. Վրէժ Ներսիսեան: Իր հիմնարար աշխատութիւնը՝ «Մեծն Բրիտանիոյ գրադարաններու Հայկական ձեռագրերու գրացուցակը» արդէն մեր գրասեղաններուն վրայ է: Որեւէ ձեռագիր, մեծ կամ պզտիկ, չէ վրիպած գիտնականին ուշադրութենէն: Սպառնչ պատասխաններ կան նաեւ յիշեալ գրադարանին մէջ պահուող ամէն մի հայկական ձեռագրի վերաբերեալ:

Գրադարանին բոլոր հիմնական նիւթերն ու ժողովածուները Տիկ. Ռայլանտս գնած է 1901 թուականին, տարբեր անձերէ և հաւաքածոներէ: Հիմնական մասը գնուած է Earl of Crawford & Baleares ընկերութենէն, որոնցմէ ալ եկած է հայկական բաժնի հիմնական մասը: Հաւաքածոյի վաճառողները ստացուած դրամը հողերու առքի համար գործածած են: Մնացեալ ձեռագրերը գնուած են զանազան համագամանքներու բերումով:

Ամէն հայու նման այս ձեռագիրներն ալ ունեցած են իրենց կեանքի տրամատիկ, իրօրինակ, երբեմն ալ զարմանալի պատմութիւնները՝ առեւանգում և փրկագնում, նուիրատուութիւն և ձեռքէ ձեռք անցնելու երկար ճամբաներ...:

Սաղմոսարաններուն մէկուն (Arm No 8) վաճառքին պատմութիւնը հետաքրքրական է:

Ձեռագիրը պատկանած է ունի Տիկ. Պլանտի, որ տարբեր ձեռագիրներու մեծ հաւաքածոյ ունեցած է: Այս սաղմոսագիրքը իր միակ հայերէն ձեռագիրը եղած է: Տիկ. Պլանտը խաղամուլ ըլլալով կը սկսի վաճառել իր ձեռագիրները, որոնց շարքին նաեւ Սաղմոսարանը, և այսպէս անիկա կը յայտնուի Տիկ. Ռայլանտսի գրադարանը: Սաղմոսարանին Յիշատակարանէն կը տեղեկանանք թէ ձեռագիրը յիշատակ է Աւանիսենց՝ «Ի յերկրէն Նախչեան, ի գեղէն Ապաներոյ»:

Ուշադրութեան արժանի է Arm. No 1 թուագրեալ Աւետարանը: Այս մէկը 11-րդ դարէն է, աւելի ճշգրիտ՝ 1004 թ., մագաղաթի վրայ գրուած, 133 էջ, առաւել՝ 45 պարապ էջեր: Ունի գեղեցիկ վերակազմ, որ պատրաստուած է 18-րդ դարուն: Գիրքը կը պահուի կոկիկ փոքր տուփի մը մէջ: Պատկերազարդ չէ:

«Պատմութիւն Աղեքսանդրոյ» ձեռագիրը (Arm. No 8) գրուած 1544-ին, «Սուլու Մոնաստիր»ին մէջ, որ կը կգտնուի Սամաթիա, Քապիսիի մօտ, Մարմարայ ծովու ափին: 189 էջերէ բաղկացած այս ձեռագիրը քանի մը տասնեակ պատկերներով բեռնուած, ընդօրինակուած է և ծաղկուած է Խաչատուր Կեչառեցիին և Զաքարիա Գնունեցիին կողմէ՝ Կ. Պոլսոյ Աստուածատուր Պատրիարքին համար (1537-1550 թ.):

Խաչատուր Կեչառեցիին յայտնի դէմք է հայ մատենագրութեան մէջ, իսկ Զաքարիա Գնունեցիին եղած է Գնունեաց գաւառի եպիսկոպոսը: Ան կը յիշուի նաեւ որպէս Խժըժեցի՝ ծագումով Վասպուրականի Խժըժ գիւղէն, նաեւ յայտնի՝ Լմեցի անունով, Վանայ լիճի Լիմ անապատին մէջ ծառայած ըլլալուն պատճառաւ: Ան եղած է Գրիգորիս Աղթամարցի կաթողիկոսին (1480?-1544) աշակերտը:

Վառ, հիւթեղ գոյներով և կերպարային անհատականութիւններով են օժտուած այս ձեռագրին պատկերները, որով բնագիրը բաւական հետաքրքրական ընթերցանութեան նիւթ կը դառնայ: Ձեռագիրը թերթած ատեն այն տպաւորութիւնը կը ստացուի, կարծես թէ 20-րդ դարու մէջ տպագրուած գունագեղ մանկական պատկերազարդ գիրք մը կը դիտուի:

Ես այս գրադարանը ի սկզբանէ մտած էի ուսումնասիրելու այն երկու պզտիկ աւետարանները, զորս յանիրաւի անտեսեւ էի Լոնտոնի ցուցադրութեանց ընթացքին ասկէ տասը տարի առաջ:

Գրադարանի Արեւելեան բաժնի ֆոնտա-

պահուհին՝ Էլիզապեթը, խնամքով կը բանայ ու կը ներկայացնէ ձեռագիրները:

Առաջինը՝ (Arm. No.10) գրուած է 1313 թուականին, Աւշին Պայլի (1307-1320), Կոստանդին Գ. Կեսարացի Կաթողիկոսի (1307-1322) և մոնկոլ տիրապետող Թաղա խանին իշխանութեանց ատեն, Տայք գաւառի Շիկրակ գիւղին մէջ:

Ընդօրինակող Յովհաննէս քահանան արձանագրած է, որ այս «խառնիխոտն (ղաղա-պալիք) շրջանին բարեբարներ են եղած Հազարշահը և տիկինը՝ Թամամ խաթունը: Ծաղկողը Թամամ խաթունին պատկերը

Թամամ խաթունին պատկերը

«ներմուծած է» Աստուածածնայ և Մարիամ Մագդաղենացիին պատկերին մէջ՝ «Թամամ խաթունն է: Դա է շինել գաւետարանն» մականգրութեամբ:

1637 թուականին (յամի Հայոց 1086) Մահտեսի Անդրէասին փեսայ Դօջա Մուրատ կը պատուիրէ կազմող Յակոբին ձեռագիրին վրայ նոր կազմ անցնել և վրան արծաթէ գամեր դնել: Կողքին վրայ կայ «կազմող Յակոբ 1085» արձանագրութիւնը: Ասիկա 1636 թուականը կը դառնայ և մէկ տարուայ տարբերութիւն կայ երկու յիշատակումներուն մէջ: Այլեւս անհնար է որոշել ստոյգ թուականը:

1695-ին (յամի Հայոց 1144) «Մահտեսի Խօջայ Յունան», Պօղոսի փեսան, կը վաճառէ իր այգին և գնելով այս աւետարանը կը նուիրէ Բալվայի Սուրբ Գրիգոր եկեղեցիին՝ Պօղոսի յիշատակին: Յետ այսու ձեռագիրը սեփականութիւնը կը դառնայ վիրահայ ընտանիքի մը:

258-259 էջերուն վրայ կայ չթուագրուած վրացատառ արձանագրութիւն մը: Անիկա գրուած է վրացական «խումուրի» գրատեսակով, որմէ կ'իմանանք այս ձեռագրի փրկագնումի յուզիչ պատմութիւնը:

Կը վկայուի որ Վիտիկ գիւղի բնակիչները գնած են այս աւետարանը՝ վճարած ըլլալով 30

փութ (ֆլորին), երբ սուրաշին (գաւառապետը) Մելիքսեդեկն էր, Թադունը՝ «ղաղին» (դատատըր), իսկ Յովսէփի որդի Գենդիմարգանը տանուտէր էր: Բոլոր վիտիկցիները նպաստած են սոյն գնման ջանքերուն, բաժին ունենալով դրամահաւաքին, ըստ իրենց կարողութեան: Աւետարանը յանձնուած էր Ս. Խաչ եկեղեցիին՝ «ամէնուն մեղքերուն թողութեան համար»:

Հետաքրքրական է արձանագրութեան վերջին տողը. «Աւետարանը գիւղինն է: Ոեւէ մէկը չի վիճարկեր»: Դոկտ. Ս. Ներսիսեան կ'ըսէ, որ Վիտիկ գիւղը կը գտնուի Հարաւային Տայքի մէջ: Անիկա մէկն է Կարինի (Էրզրում) 13 գիւղերէն, որ Բագրատունեաց «Վիրահայ» ազնուական (Վիտիկ-ացի) գերդաստանէն բնակեցուած էր 10-րդ դարու վերջաւորութեան: Թէեւ քաղկեդոնական էին, բայց պահած էին մայրենի լեզուն և ազգային ինքնութիւնը, որուն ապացոյցն է «ացի» ծագում ցոյց տուող վերջածանցին առկայութիւնը անոնց անունին մէջ:

Ձեռագրին այս յիշատակարանը անտարակոյս հետագայ յաւելում է, որովհետեւ գրուած է ձեռագրի աւարտին եղած մանրանկարներուն վերնամասին:

Արձանագրութեան առաջին կէտը Հայոց առաջին երկու քրիստոնէայ արքաներ Աբգարի և

Աբգար և Տրդատ թագաւորներուն մանրանկարը

Տրդատի (էջ 258), իսկ երկրորդ կէտը Սրբ. Գրիգոր Լուսատրիչի և Սրբ. Եփրէմ Ասորիի (էջ 259) պատկերներուն մասին է:

Այս երկու էջերը ձեռագրին վերջին թերթին վրայ են և պատկերներուն վերնամասն ալ բաւական ազատ տարածք ունենալով

արձանագրութիւնը բնականաբար հոն գրուած է:

Ձեռագիրը երեսունի չափ պատկերներ ունի, բազմաթիւ նախշազարդերով գլխագիրներ, 14 զարդանախշ խորաններ՝ խաչերու, անյայտ կենդանիներու, թռչուններու իրատեսակ նկարներով: Ի շարս այլոց յիշատակելի է Երուսաղէմի տաճարի պատկերը:

Ձեռագրի վերջին յիշատակարանը թուագրուած է 1876: Աւետարանի նոր տէրը՝ Տէր Մարգ Ալիշան Կ.Պոլիսէն կը վկայէ. «Աւանդեցի յօժար հին բարեկամիս Ազատ Ալպիյոնին Ֆ. Թումաս Հիւզիս ի գեղջն Թերափիա»...

Յաջորդ հանգրուանն արդէն Անգլիան էր:

Գրադարանի համարը՝ Arm 20, նիւթը՝ արեւելեան թուղթ, չափերը՝ 27.3x17սմ, ընդօրինակուած է 1587-ին: Ասոնք իմ երկրորդ «պատիկ բարեկամ» ձեռագրին տուեալներն են՝ իր «անձնագիրը»:

Ձեռագիրը գրուած և ծաղկուած է Յակոբ Ջուղայեցիի ձեռքով:

Հայ մատենագրութեան մեծագոյն դէմքերէն Յակոբ Ջուղայեցին (1550-1613?) բազմաթիւ ձեռագրերու գրիչ և ծաղկող եղած է, որոնցմէ, ցաւ ի սիրտ, մեզի հասած են միայն իննը: Եղած է վերը յիշուած Ջաքարիա Գնունեցիին աշակերտը: Գնունեցիի զինքը կը բնորոշէ իբր «շնորհալի և

Աստուած արարման եօթներորդ օրը

քաջ, և գրիչն մարգարտաշար և յայտնի առաջի Աստուծոյ»...

Յակոբ, սակայն, ինքզինք կ'անուանէ «ամենամեղ փցուն և անարիեստ գրիչ», որ իր համեստութեան դրսեւորումն է միայն...

Իրականութեան մէջ այս փոքրածաւալ

ձեռագիրն անգամ կ'ապշեցնէ իր 59 էջադիր բարձրարուեստ մանրանկարներով, բազմաթիւ խորաններով ու հոյակապ գլխագիրներով:

Երկաթագիրով գրուած, ան ամէն մէկ պատկերին համար ունի հրաշալի մակագրութիւններ, երբեմն իրատական, երբեմն՝ կրօնա-փիլիսոփայական: Ձեռագիրը ընդօրինակուած է Ազարիա Արքեպիսկոպոս Ջուղացիի և Դաւիթ Դ. Վաղարշապատեցի (1590-1629) օրոք, «ի տեղիս մեծակրօն մայրաքաղաքս, որ կոչի Ջուղա, ի դուռս Սուրբ Աստուածածնին և Սուրբ Հրեշտակապետին և Սուրբ Ամենափրկչին, և Սուրբ Յակոբիս, և այլ բազում սրբոց»:

Պատուիրատուն եղած է Խօջա Ադիբէկը (Ատիպէկ) «ի յիշատակ իւր ծնողաց Պարօն Ջաքարի և Արեխաթունի»: Շուտով Աւետարանը կը փոխանցուի *ռէս* (գիւղապետ) Ախանէսին (Յովհաննէս), որ կը նուիրէ Վանի Աղբակի շրջանի Արակ կոչուած փոքրիկ գիւղի Սրբ. Ստեփաննոս եկեղեցիին (1588, յամի Հայոց 1037): Այս գիւղը 1898-ին աւերուած է թուրքերու կողմէ:

Ինչպէս կը վկայէ Դոկտ. Ս. Ներսիսեան, Արտաւազդ Արք. Սիւրմէլեանը քննելով Յակոբ Ջուղայեցիին ձեռագրերու ձևատագիրը, կը նշէ որ մէկ հատ հանդիպած է Փարիզ՝ Ժան Պոգիի հաւաքածոյին մէջ, և այս մէկն ալ հոս՝ Ճոն Ռինալտսի գրադարանին մէջ:

Ինչպէս ըսի, մատենանին բոլոր մանրանկարները անխտիր մակագրութիւններ ունին, որոնցմէ շատեր բաւական մանրամասն են.

Էջ 7b (Եօթներորդ օր)– «Է. արն. հանգիստ ամենայն գործոց զոր արար Աստուած պարտ է մեզ մինչեւ Կիրակին գործեմք. և Կիրակէ հանգիստ լինել»:

Էջ 10a (Դրախտ–II պատկեր)– «Դրախտ է. Ադամ Եւայ, զպտուղ կերան մերկացան և Ադամ թզենի հագաւ և աւձն խաբեց զԵւայ. եթ(է) կամիս իմանալ պտուղն ստոյ(յ)զ խաղող է»:

Էջ 12a (Ծնունդ–II պատկեր)– «Այս է ծնունդն Յիսուսի Բրիստոսի: Մելքոն, Գասպար և Բաղդասար եկին տեսանել Յիսուս»:

Հովիւ փառք ի բարձունս ասէ. այլք հրեշտակայ(ց?)ին: Եզնն է՛ն մտորն է»:

Էջ 24 (Ոտնալուայ–II պատկեր)– «Ոտնալուան է: Յիսուս Պետրոսի ոտն լուանայր: Պարտ է մեզ հնազանդիլ ընդ այլ խոնարիս»:

Էջ 32a (Յարութիւն–II պատկեր)– «Յարութիւն է լուսափայլ հրեշտակն նստեալ ի վերայ վիմի խաւէ ընդ կանայքն: Պահապանք զարհուրեցան յահէ նորա»:

Ընդարձակ և շատ գեղարուեստական է

նաեւ յիշատակարանը, որմէ հատուած մը ներկայացնենք գաղափար տալու Ջուղայեցիին բազմատաղանդութեան, ոճի և պերճախօսութեան, որովհետեւ ինք իրաւամբ ոչ միայն գրիչ էր «մարգարտաշառ» և ծաղկող, այլեւ շնորհաշատ բանաստեղծ. «...Իսկ չորից աւետարանչացն բազում պատճառաւ խաւսի բազմերանգոյնոց և ըստ բազում արինակ յիմն ցուցմամբ տեսանի: Զի ոմանք ասեն թէ չորից աւետարանչացն են արինակ չորս անկունք աշխարհիս: Արեւելք, արեւմուտք, հիւսիս, հարաւ, պարտ էր համասփիւռ քարոզել զաւետարանն: Իսկ ոմանց հաճոյ թուեցաւ ըստ չորից աւետարանչաց մշտահոս գետոցն, յաղենական աղբիւրէն յառաջ խաղացեալ, առ ի տիեզերաց առոգումն:

Փիսոն: Գեհան: Տիգրիս: Եփրատես: Եւ սոցա գոլով նմանապէս թուով ոռոգացեալք ի կենդանական աղբիւրէն: Առոգանել սպասքեալ միտս մարդկային բնութեանս: Նոյն օրինակ ըստ տեսութեան Եզեկիէլի, քառակերպեան սուրբ աթոռոյ:

Մարդ: Առիծ: Եզն: Արծիւ: Զարմարմնոցն տէր տեսանելով բազմեալ ի փառացն աթոռ իմանալի ցուցմամբ: Չորս բանիս խաւսի սուրբն աւետարանս ըստ բնութեան գոյնոց: Հող և հուր: Հողմ և ջուր: Սիրելիք, անհաշտելիք: Թշնամիք անքակտելիք: Եւ այլ բազում պատճառաւ խաւսի ինչ և եւս եղանակաց չորից կողմեաց:

Արդ և նմանացուցիչ պայծառագոյն աստուածաիրաշ հոգիազարդ և զարթուցանող մարմնոյն, և քաւարան մեղաց, լուսայարմար սուրբ Աւետարանս: Արդ եղեւ աւարտ, գրաւ գրչութեանս յայսմ Աստուածաշունչ սուրբ աւետարանիս, որոյ ենք ծառայիցդ ձեր անպիտանս, եթէ յիշեմ ոչ եմ արժան, այլ հող և փոշի, ոչ թէ ի փառս Աստծոյ, այլ և կոխելիք ոտից ի տեղոջ է»:

Գիրքը շատ գեղեցիկ կողք ունի, որուն ներսի երկրորդ և երրորդ էջերը պատուած են թանկարժէք ատլասով: Յիշատակարանը կ'ըսէ. «Կրկին յիշեցէք զիօջա Ծատուրն, որ ետ սուրբ Աւետարանիս չափով մի ատլաս: Աստուած զիրեանց հոգին լուսատրէ: Դարձեալ յիշեցէք զԱլմերն և որդի Խօջաշանն, որ ետուր սուրբ Աւետարանս կողշորքի միայ և թաթայ»...

Այս քսաներկու «զաղթականները» յետայսու ինծի համար գոնէ, Մանչեսթրի փոքրաթիւ հայ համայնքին անդամը պիտի սեպուին այլեւս:

Մինչեւ որ օր մը ետ դառնան իրենց հարազատ գիրկը: ՏՈՒՆ վերադառնան: □

Ձեռագիրներ

John Rylands Գրադարանի Արեւելեան Բաժին

Arm 1

Arm 3

Arm 8

Arm 10

Arm 20

Գրականութիւն

1. Vrej Nersisian, "Treasures from the Ark: 1700 Years of Armenian Christianity Art", the British Library, London 2001
2. Vrej Nerses Nersisian, "A Catalogue of the Armenian Manuscripts in the British Library Acquired Since the Year 1913, and of Collections in Other Libraries in the United Kingdom", Volume 1 & 2; London 2012
3. Taylor Frank, "The Oriental Manuscript Collections in the John Rylands Library", *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* L 54(1971-2), pp. 449-478
4. The John Rylands Library-Visitor information.
5. Parkinson-Bailey, John J. (2000). "Manchester: An Architectural History". Manchester: Manchester University Press
5. Taylor Frank (1989) "The John Rylands Library, 1936-72" in: *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* LXXI,2 (Summer 1989); pp. 39-66

Ծանոթութիւն

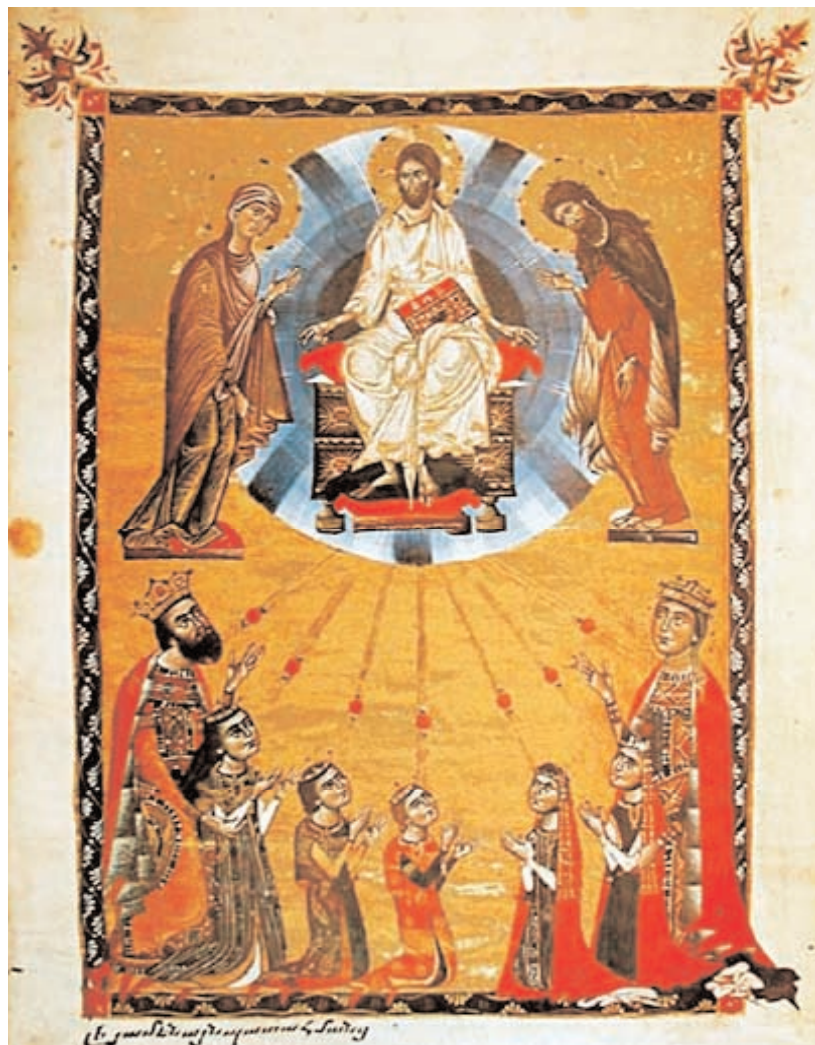
N N, 3, 4 և 5 պատկերներն առնուած են 2001 թուականին Լոնտոնի մէջ Բրիտանական Գրադարանին մէջ կազմակերպուած «Գանձեր Տապանէն» ցուցահանդէսի Vrej Nersisian, "Treasures from the Ark: 1700 Years of Armenian Christianity Art", the British Library, London 2001 ցուցակագրէն. այս առթիւ մեր խոր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Արժ. Տէր Ներսէս Աւագ Թին. Ներսիսեանին:

Նկ. 1.- Սեփական

Սանահինի Վանքը. հայ գրչութեան կեդրոններէն մէկը

ՄԵՐ ԳԱՆՁԵՐԸ

Կեռան Թագուհիի Աւետարանը
1272
Մանրանկարիչ՝ Թորոս Ռուսին
Կիլիկիա
(Սրբոց Յակոբեանց Վանք)